

הרב נחום לאה

נשא וראש ישיבת רכנו תחם אלחנן, נ. י.

סימן ו

ברירה ורשות

א

שנינו במשנה נדרים דף מ"ה ע"ב: השותפין שנדרו הנאה זה מזה אסורין ליכנס לחצר. ראבי"ה אומר זה נכנס לתוך שלו וזה נכנס לתוך שלו. ולפי הגמ' ב"ק דנ"א ע"ב המחלוקת היא אם יש ברירה או אין ברירה. ראבי"ה ס"ל יש ברירה וחכמים ס"ל דאין ברירה.

ובגמ' נדרים דמ"ז ע"א וע"ב, אמר רבה אמר ועירי מחלוקת שיש בה כדי חלוקה (כלומר, ד' אמות לכל אחד), אבל אין בה כדי חלוקה דה מותר. א"ל רב יוסף הרי ביהכנסים דכמי שאין בה כדי חלוקה דמי, ותנן שניהן אסורין בדבר של אותה עיר (וזהו המשנה שבדמ"ז ע"ב: ... הריני עליך ואת עלישניהם אסורין, ושניהם מותרין בדבר של עולי בבל ואסורין בדבר של אותה עיר, ואיזהו דבר של עולי בבל? — כגון הר הבית והעזרות והבור שבאמצע הדרך, ואיזהו דבר של אותה עיר? — כגון הרחבה והמרחץ וביהכנסים והתיבה והספרים) אלא א"ר יוסף אמר ועירי מחלוקת שאין בה כדי חלוקה (וחכמים מדמים השותפין שנדרו הנאה ומ"ז לביהכנסים, וראבי"ה מתיר דאי אפשר לחלוקה), אבל יש בה כדי חלוקה דה אסור. ובגמ' שם מסיק דהלכה כראבי"ה.

הנה בסוגיא זו רבו הקושיות — ר"ת ור"ן ושאר ראשונים מקשים דאיך פסקה הגמרא סאן כראבי"ה, דיש ברירה, והלא זה סותר את הפסק המקובל דמדאורייתא אין ברירה, וכל אחד תירץ כדרכו.

ובעיקר קשה על הרמב"ם, והוא קושית הרמב"ן, דהרמב"ם פסק כראבי"ה בפ"ז הל' נדרים ה"ד, וז"ל ואם אין בה דין חלוקה כל אחד ואחד נכנס לביתו והוא אומר במגד שלי אני נכנס, עכ"ל. ולפי ר' יוסף אמר עירי המשנה של "דבר של אותה עיר" היא

בין היום ללילה לעצם קיום המצוה. ואם כי אפשר לומר דמטעם חביבה מצוה בשעתה צריך לאכול ביום, כמו שאמר' גבי שארי דברים, דהיינו לענין הקטרת, דאע"ג דכשירה בלילה אפ"ה אמר' חביבה מצוה בשעתה ודוחה שבת, ע"י מנחות ע"ב, וע"י ברמב"ם הל' מעה"ק פ"ד ה"ג: אע"פ שמותר להקטיר אימורין ואיברים בלילה אין מאחרין אותן לדעת אלא משתדלין להקטיר הכל ביום וכו'. כ"ז לגבי דין חביבה מצוה בשעתה, אבל לענין קיום המצוה, אין נפ"מ בין יום ולילה, ועוד קשה קצת דאם נימא דבאכילת השעיר בלילה אין קיום מצוה באכ"ק א"כ לא תהי' משכחת שום פעם קיום המצוה באכילת שעיר החיצון שהרי תמיד ה"י נאכל רק בלילה, ב' מוצאי יוה"כ"פ, ולא משכחת כלל קיום המצוה באכילת השעיר, ובכל שארי קרבנות יש עצה לאכול ביום אבל שעיר החיצון הרי א"א לאכול אלא בלילה, וקשה קצת לומר דבכל קרבנות יש קיום מצוה דאכ"ק ולא בשעיר החיצון דיוה"כ"פ, וצ"ע ובידור.

ומד' הרמב"ם, מעה"ק פ"י ה"ה, שמביא הדין דשלמים נאכלין לב' ימים וקדשי קדשים ליום אחד, מרהיטת לשוננו משמע דאין שום הבדל בין יום ראשון ליום שני וכן בין יום ללילה, אולם מהא דכ' הר"מ השלמים נאכלין ביום הזבחה וכל הלילה וכל יום המחרת, א"א להזכיר ולומר דכל הזמן שווה לאכילה, משום דהר"ם סבור דאין כלל קיום מצוה באכילת קק"ל, כמש"כ בסהמ"צ מצוה פ"ט: דאין אכילת קק"ל כמו אכילת בשר חטאת, אבל מהא שכתב שהכל — חטאת, אשם ושלמי ציבור — נאכל ליום ולילה, ואכילת קדשי קדשים סובר הר"ם דהיא מ"ע, כמש"כ בסהמ"צ שם: הוא שצוה הכהנים לאכול בשר קדשים כלומר החטאת וכו', ואפ"ה כתב נאכל ביום ולילה, ולא כתב לחלק בין אכילה לאכילה, דקיום המצוה הוא רק באכילתו ביום, משמע שדעתו דבאכילת קדשי קדשים אין הבדל בין אם אוכל ביום או בלילה, וידעתי שיש הרבה לעסק בהם, אבל כתבתי הדברים כי חדשים הם למען לעורר לב המעיין.

(המשך יבא א"ה)

מתוך

דוקא מכון זה והספק היה רק מדומה, וכך נתגלה לבסוף שכך היה צפוי. ואלה החולקים וסוברים אין ברירה הופסים בשיטת הרשות נתונה, ומכיון שהבחירה היא מציאותית לכן אמנם יש ספק בשעת מעשה ולכן אין עירוב עירוב.

וביתר באור, הסוברים אין ברירה אומרים היות שמצדנו הרשות נתונה, אי"א לומר, הוֹבֵרֶת הדבר למפרע ולכן אין ברירה. והחולקים עליהם מציגים שמצדנו הרשות נתונה, אבל כשבאים לדון בענין מבחינת הדין, עלינו להסתכל עליו כאילו מצדו, שהכל צפוי, והיינו, הוֹבֵרֶת הדבר למפרע ולכן יש ברירה.

הרמב"ם ורוב ראשונים פסקו שמדאורייתא אין ברירה, כלומר שאנו סומכים על העקרון של הרשות נתונה, אבל זה ייתכן רק כל זמן שבאמת המעשה שייצגה לבסוף הוא אמנם מעשה חפשי מתוך חרות הרצון האנושי, שאז צריכים אנו להגן על העקרון של הרשות נתונה משך כל התהליך. אבל אם מעשהו לבסוף הוא עצמו מוכרח ואי"א לו לעשות כרצונו, אז אין טעם וסיבה לעמוד דוקא על חופש רצונו מלכתחילה. ובגדון שכזה, אין לנו שום להסתכל על כל הענין מצדנו, רק מצדו שאנו הכל צפוי, ולכן בגדון כזה הדין הוא דאין ברירה.

והנה במשנתנו בדין השותפין שנדרו הנאה זה מזה, הלא למדנו בגמ' א"ר יוסף אמר זעירי שהמחלוקת היא רק שאין זה כדי חלוקה, ואי"א להשותפין לחלק את החצר מכיון שאין בה ד"א לכל אחד, ומכיון שבמציאות אי"א לחלק את החצר, הלא מעשיהם מוכרחים ולא מתוך חופש הבחירה, שאינם בני חורין לבחור כחלק זה או זה, ואי"א שוב אין טעם לומר אין ברירה, הלא אין כאן כלל ענין של רשות או חופש. ולכן פסק הרמב"ם כראב"י שיש ברירה ומותרים להכנס לחצר, אבל ביש בה כדי חלוקה פסק הרמב"ם שאסורין להכנס, וגם ראב"י מודה לזה, וכיון דאפשר להם לחלק יש רשות נתונה, ולכן אין ברירה, ואנו מסתכלים על הענין מצדנו.

והנה בדין זה שאם יש כדי חלוקה אסורין להכנס, כתב הרשב"א בחידושינו שאמלו לאחר החלוקה אסורין להכנס, אבל הרמב"ם בפ"ז מהל' נדרים פ"ג פסק שאחר החלוקה מותר לכל אחד להכנס לחלקו, ולפי ההסבר שלנו מובן פסקו של הרמב"ם, שעד החלוקה אסורין להכנס, דכיון דמעשה החלוקה הוא בידיהם ועפ"י רצונם, אומרים אין ברירה, והרשות נתונה על העבר ועל ההתה, אבל ברנע זה שכבר הכריעו לכאן או לכאן עיי' שחלקו את החצר, הלא ניטלה מהם הבחירה לגבי דבר זה, שההכרעה כבר נעשתה, ואי"א מסאן ולהבא אמנם אין כאן ענין של רשות נתונה לגבי החלוקה, ותחריים למצדנו והדין של יש ברירה, ומותר להכנס, נמצא שעד שעת החלוקה, העבר כאילו גיב פתוח, והיינו יש רשות, ואחרי שעת החלוקה גם העתיד הוא סגור, והיינו אין רשות, רק צפוי.

ד
ונחזור לקושית הרמב"ן על הרמב"ם, שנראה שהרמב"ם כותר את עצמה, שפסק, בחצר השותפין כראב"י וגם פסק כסתם משנה השנייה בדבר של אותה עיר, כגון ביהכ"נ, ולפי הגמ' פ"ג יוסף אמר זעירי המשנה השנייה היא רק לפי חכמים ולא כראב"י.
הנה בקושית ר' יוסף על רבה בסוגיין ממשנה שנייה זו, לא נזכר בגמרא תירוצו מרבה, וגם לא נזכר אם הלכה כרבה או כר' יוסף, ונראה שרבה יכול לתרץ שבהכנס אינו דומה לחצר שאין בה כדי חלוקה אלא לחצר שיש בה כדי חלוקה, ואי"א המשנה השנייה הזאת אתיא גם כראב"י, ואי"א אפשר דהרמב"ם ס"ל כר' יוסף דמחלוקת ראב"י וחכמים היא כשאין בה כדי חלוקה, אבל ס"ל כרבה לגבי המשנה השנייה דפוסק דביהכ"נ דומה ליש בה כדי חלוקה.

והטעם לזה הוא כפי שאמרנו, שסברת הרמב"ם שפסק כראב"י הוא העקרון של רשות נתונה, אבל כשאין בה כדי חלוקה חוזרים ממצדנו למצדו והיו בגדר הכל צפוי ולכן יש ברירה, ואי"א עלינו לבדוק ענין של ביהכ"נ דהוי כחצר השותפין אם

דומה לחצר שאין בה לחצר שיש בה דין סובר דדומה לאין ביש לומר שאע"פ שאין בו, והם יכולים למנות את ביהכ"נ, רצ"י ר"י מצד הדין אסורים ולהוציא מדי רבים, כי הדין יוצא אפשר לחלל העיר, רק שהחכמים תיקן, (ועי' ש"ע אורח תקנת הקדמונים שאין אחרים חלקו בביהכ"נ רצ"י ס"ז ירד הל' נה דאמנם אפשר שזה יס, זה, רק שאסרו עליהם בבאר יצחק חלק אר"ח לדינא דאף אם בעצם לא לעשות כן ועשו מזל שלעולם לא יחלוקו, ולפי האיסור לר' יוסף הוא ר' יוסף מדמה ביהכ"נ כח כדי חלוקה, ודייק בה כדי חלוקה, אולם בדבר הזה יכשיל, דשיטת הרמב"ם על יסוד הרשות נתונה מתוך חופש רצונו או לבסוף מעשהו מוכרח חוזרים למצדו והעקרון ענין ביהכ"נ אע"פ שמהלך, מכיון שמעצם אפשר לחלק הוי כיש שוב שייך לכאן ענין של ברירה, והטעם לזה, המצוה קובעת אם מעט או מוכרח, דמה שהחכמים כך או אל תעשה כך אינו רשות, דמצוה אינה שו' ודבר זה הדגיש הרמב"ם תשובה ע"ה, וז"ל, רש"י אם רצה להטות עצמו

א

א

ה

א

א

א

א

הרב צבי שפירא

ניו יורק, נ. י.

סימן ז

ברין ויתור במודר הנאה

בגדרים (מת). מעשה באחד בבית חורק שהיה אביו מודר הימנו הנאה, והיה משיא את בנו, ואמר לחברו חצר וסעודה נתונים לך במתנה, ואינם לפניך אלא כדי שיבוא אבא ויאכל עמנו בסעודה... וכשבא הדבר לפני חכמים אמרו, כל מתנה שאינם שאם הקדישה תהא מקודשת, אינה מתנה, ועירש בגמ' כמה ביאורים בדין המשנה, ובסוף הסוגיא איתא, זימנין אמר לי (רב נחמן לרבא) דהך מתניתין ר' אליעזר היא, דאפילו ויתור אסור במודר הנאה, ועירש ברין דהא וזימנין, לאו דשיד הכא דין ויתור, אלא דלדמיון בעלמא נקטיה, דכי היכי דמחמיר ר' בדיני ממונות דריסת הרגל שריא, ולית בה אליעזר בגדרים טפי מבדיני ממונות, דאילו משום גזל, ואילו מודר הנאה מחברו אסור ליכנס בחצרו, הינו נהי דקני ע"מ להקנות לענין דינא קני, משום חומרא דגדרים אמרינן דלא קני, עכ"ל, ודמיון זה צ"ע.

ועין משנה ר"ם השותפין (מה:), השותפין שנדרו הנאה זה מזה אסורין ליכנס לחצר, ראב"י אימר זה נכנס לתוך שלו וזה נכנס לתוך שלו, ועירש בדין, דה"ס דרבנן דס"ל דכל אחד מהשותפים יש לו בעלות על חצי, וזכותי-שמיש בהחצי של חברו, וקונמות מפקיעין מידי שעבוד, והלכתא כראב"י דמותר וה"ס, דיש ברירה, עירש באריכות מזה, אינ

בידה, ואם רצה להסות עצמו לדרך רעה ולהיות רשע הרשות בידו עכ"ל, כלומר, אין המצוה מכריחה את האדם, ולכן, מה שגזרו חכמים לענין חלוקת ביהכניס אינה שוללת ממנו את "הרשות" לחלק, והוא כחצר שיש בה כדי חלוקה, כשיטת רבה, ואין ברירה, ולכן מסק הרמב"ם כמשנה שניי זו דאסורין להכנס, ואין זה סותר כלל וכלל את מסקו כראב"י בחצר השותפין כשאין בה כדי חלוקה,

דומה לחצר שאין בה כדי חלוקה או שמא לחצר שיש בה דין חלוקה, ר' יוסף אמנם סובר דדומה לאין בה כדי חלוקה, והטעם יש לומר שאע"פ שאין לאנשי עיר אחרת חלק בה, והם יכולים למנות ד' טובי העיר ולמכור את ביהכניס, ועי' ר"ן דף מ"ח ע"א, מ"מ מצד הדין אסורים לחלק את ההקדשות ולהוציא מדי רבים, כלומר, במציאות ומעצם הדין וצ"ל אפשר לחלק את ביהכניס בין בני העיר, רק שחכמים תיקנו לחינוך שלא לעשות כן, (ועי' ש"ע אר"ח סי' קנ"ג סעיף ט"ו תקנת הקדמונים שאין אדם יכול לאסור על אחרים חלקו בביהכניס בתיבה ובספרים וכו', ועי' ט"ו ירד הל' גדרים סי' רכ"ד סק"א דאמנם אפשר שזה יסתלק לצד זה או לצד זה, רק שאסרו עליהם, והר"י יצחק אלחנן כבאר יצחק חלק אר"ח סי' כ"ד סומך על זה לדינא דאף אם בעצם אפשר לחלק, תיקנו לא לעשות כן ועשו מזה כעין שותפות עולם, שלעולם לא יחלוקו, ולפי דברינו נמצא דמקור האיסור לר' יוסף הוא כבר במשנתנו, לכן ר' יוסף מדמה ביהכניס לחצר השותפין שאין בה כדי חלוקה, ודייק בלשונו: "כמי" שאין

אולם בדבר הזה יסבר הרמב"ם כרבה, כמש"ל, דשיטת הרמב"ם לפי דברינו בנוי על יסוד הרשות נתונה, ואם מעשיו הם מתוך חושש רצונו או אין ברירה, אבל אם לבסוף מעשהו מוכרח או יש ברירה, ואז חוזרים למצדו והעקרון של הכל צפוי, והנה ענין ביהכניס אע"פ שמצד תקנת חכמים אסור לחלק, מכיון שמעצם הדין ובמציאות ממש אפשר לחלק והי כיש בה כדי חלוקה, וא"כ שוב שייך לכאן ענין של הרשות נתונה, ואין ברירה, והטעם לזה, דרק המציאות ולא המצוה קובעת אם מעשה מסוים הוא חפשי או מוכרח, דמה שהחכמים מצווים לנו עשה כך או אל תעשה כך אינה בגדר הכרח וחוסר רשות, דמצוה אינה שוללת מדת הרשות, ודבר זה הדגיש הרמב"ם בריש דבריו בהל' תשובה פ"ה, וז"ל, רשות נתונה לכל אדם, אם רצה להסות עצמו לדרך טובה הרשות